

FORDULAT

1996. nyár

Aktualitások

A kisember geneziséhez

Sport és terror

Hajtások

"Sípbal, dobbal, nádi hegedûvel"

A rendszerváltás

Társadalomelméleti Kollégium

Tartalomjegyzék

Előszó.....	4
AKTUÁLIS	
Előadások a gazdaságpolitikáról.....	5
Nyitott gazdaságok és nyitott társadalmak.....	6
a REPLIKA-ESTEK elé.....	7
MŰHELY	
<i>Trautmann László: A kisember geneziséhez</i>	8
<i>Andor László: Sport és terror</i>	18
<i>Kiss Károly: Hajtások</i>	21
<i>Büttl Ferenc: "Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel"</i>	28
EGY KÖR BEMUTATKOZIK	
A magyarországi rendszerváltás	37
KRÓNKA	
Krónika 1996. március - szeptember	45

Előszó

Kedves Olvasó!

A legutóbbi Fordulat szerkesztői előszavát a könnyelmű ígérettel kezdtük, hogy nem fogunk minden számot előszóval kezdeni. Ezt az ígéretünket most megszegjük, ugyanis, magyarázattal tartozunk az olvasónak, amiért kiadványunk nyári számát csak most, október végén vehet kezébe. Magyarázattal és nem mentegetőzéssel, hiszen nem a szerkesztőkön múlt a késlekedés. Persze természetes is, hogy egy nyári lazítás, szünet után nehezebben készül el egy dolgozat szeptember végére, mint mondjuk november második felére. Ezek után helyesen következett, kedves olvasó, hogy számos írásmű, fordítás megígértetett november végére, így reményeink szerint a TEK szakmai periodikájának őszi száma már december hónapban megjelenhet. Némi tétovaság, ambícióhiány mutatkozik viszont a potenciális szerzők részéről az alábbi területeken: előadás ismertetés/bírálat, könyvismertetés/kritika, vita vagy kommentár a Fordulatban megjelent anyagokkal kapcsolatban. Várjuk az ilyen típusú írásokat (is)!

A kiadvánnyal kapcsolatos (tartalmi/formai) kritikákat, észrevételeket továbbra is szívesen fogadjuk.

Változó világban élünk - mondják a bölcsek. Nos, szerkesztőségünket sem kíméli a kor hangulata, emberek jönnek, mennek. A régi - új szerkesztőség névsora hátul a szokott helyen ...

a szerkesztők

Előadások a gazdaságpolitikáról

A kollégiumban az 1996/97-es tanévben egy gazdaságpolitikai előadássorozat indul el, amely a *Nyitott és zárt gazdaságok* kérdéskörét járja körül. Az előadások meghívott házigazdája Veress József (a BKE gazdaságpolitika tanszékének vezetője).

A tematika három részre tagolódik: az elsőben a nyitottság mértékének megítélésben alapvető szerepet játszó folyó fizetési mérleg fő tételeit vennénk sorra, úgy mint áruforgalom - kereskedelem politika, termelési tényezők: munkaerő- és tőkeáramlások. Mindezt történelmi vetületében szeretnénk megvizsgálni. A fő kérdés az lenne, hogy a világban mikor, miért, s hogyan szabályozták, akadályozták meg az áruk, a munkaerő és a tőke szabad áramlását. Ezen előadásokat előreláthatólag rendre Gáspár Pál, Lévai Imre és Csáki György fogja tartani.

A második részben a világ egy-egy kiragadott régiójában keresnénk példákat a nyitottság-zártság fokainak megvalósulásaira, s ezek következményeire. Így áttekintenénk Kollár Zoltán segítségével a latin-amerikai régiót az 1950-60-as években, ahol is a Világbank által erőltetett nyitás és az egyes országok bezárkózási törekvései csaptak össze. Ugyanígy érdekes lehet a NAFTA bővítések, az ASEAN országok együttműködései, illetve Kína fokozatos politikai és gazdasági nyitásának górcső alá vétele.

A harmadik témakör Magyarországgal és a minket meghatározó Európai Unióval foglalkozna bővebben. A '80-as években a közgazdasági szaksajtóban Csaba László és Kozma Ferenc között zajlott egy nyitottság vita, amelyet szeretnénk az érintettek segítségével újra éleszteni. Majd Kádár Béla közreműködésével azt vizsgálnánk, hogy a rendszerváltás során milyen elvek mentén, milyen eszközökkel és mennyire vált nyitottá az ország a világgazdaságra. Végül az EU és Magyarország kapcsolatáról hallgatnánk meg két előadást, melynek keretében a csatlakozási folyamat aktuális problémáiról is szót ejtenénk.

Az előadássorozathoz kapcsolódik az Andor László által szervezett nemzetközi konferencia, amely ugyanezt a kérdést járná körül, meghívott külföldi előadók segítségével.

Nyitott gazdaságok és nyitott társadalmak

A Soros Alapítvány támogatásával többfordulós előadássorozatot rendezünk a Társadalomelméleti Kollégiumban a nyitott társadalmak és nyitott gazdaságok témakörében. Ezzel folytatjuk azt a hagyományt, amelyet korábbi nemzetközi konferenciáinkkal kezdtünk (1994 szeptemberében a Bretton Woods-i pénzügyi rendszerről és 1995 májusában a privatizációról). A három forduló egy-egy régió tapasztalatain, nemzetközi összehasonlításban elemzi a nyitottság közgazdasági és társadalmi következményeit. Az előadások angol nyelven hangzanak el.

Az angol nyelvű szemináriumokat magyar nyelvű előadássorozat kíséri, szintén a nyitott gazdaság témakörében, amelynek meghívott előadói között lesz Veress József, Csaba László, Gáspár Pál, Csáki György, Inotai András és Tóth Barna.

Tervezett időpontjaink, témáink és előadóink a következők:

December 6. péntek: az európai tapasztalatok

Alain Lipietz (CEPREMAP, Párizs): Globalization and unemployment in Western-Europe

Jochen Lorentzen (CEU, Budapest): Opening up Hungary to the world market

Peter Gowan (University of North London): EU enlargement with a human face

Február: az ázsiai tapasztalatok

Jeff Henderson (Manchester Business School): State industrial policies in East Asia

Peter Nolan (University of Cambridge): China's rise, Russia's fall

Lawrence Harris (SOAS, London): Opening up financial markets in Asia and Africa

Március: az afrikai tapasztalatok

Kunibert Raffer (University of Vienna): Terms of trade and financial crises

Phil Lakes (Copenhagen): Multilateral policies and food crises in Africa: The modernization of hunger

Ann Pettifor (Debt Crisis Network, London): The meaning of openness in Africa

a REPLIKA-ESTEK elé

Ha nem lenne ilyen, ki kéne találni. Mintha egymásnak lenne teremtve a TEK, amely a társadalomtudományokban zajló vitákra mindig is fogékony volt-van-lesz, sőt, a maga sajátos módján szintézisfélét is igyekszik előmozdítani több-kevesebb sikerrel egyéni (több) és kollégiumi (kevesebb) szinten; illetve a Replika, ami 1990 óta a szociológia, 1993-tól pedig a társadalomtudományok (hogyan is lehetne másként) értelmezett társadalomtudományok egyik legizgalmasabb folyóirata.

Persze, kérdezhetné valaki, hogy mi lehet egy tudományos lapban izgalmas. Nevéhez híven itt nem mennek, nem mehetnek el egymás mellett gondolatok, elméletek: reflektálásra vannak kötelezve, ez pedig - nemcsak szakmabeliek számára - valódi szellemi élvezetet tud okozni. A vitákon túl a Replika - egyfajta horizontszélesítő missziót felvállalva - Magyarországon kevésbé ismert, ám a világ tudományos közéletében fontos szerepet játszó elméletek, gondolatok, diszciplínák bemutatásának is helyet ad.

Közös reményeink szerint a Replika-esteken ízelítőt kaphatunk a fentebb jellemzett szellemi pezsgésből, sőt, a személyes találkozás, az azonnali reagálás lehetősége további szempontokkal járulhat hozzá az együttes gondolkodáshoz.

Az idei évben várhatóan két est kerül lebonyolításra. Az első időpontja november 26.-a, ekkorra az október elején megjelenő angol nyelvű különszámhoz kapcsolódó kerekasztal-beszélgetést tervezünk, Hadas Miklós, Kuczi Tibor és Lengyel György részvételével.

Trautmann László:

A kisember geneziséhez

Scarlett O'Hara megindító története a mai napig világsiker. Magunkra ismerünk boldogságkeresésében és vég nélküli boldogtalanságában. Abban, ahogy a biztonságot akarja és abban, ahogy ezt mindig elveszíti. A könyv sikerére természetesen sokféle magyarázat adható, tömeglélektani és esztétikai egyaránt. Mi egy közgazdasági, illetve egy politikai gazdaságtani magyarázatot keresünk. Úgy gondoljuk: napjaink és a regény születése - a harmincas évek - között eltelt időszakra ugyanazon politikai-gazdasági szerkezet jellemző. Csakhogy ami akkor keletkezett, annak most vége van. Ezt a korszakot jóléti államnak fogjuk nevezni. Célunk, hogy megmutassuk: a regény a New Deal széles értelemben vett propagálása és ezzel együtt a fasizmus és a sztálinizmus elutasítása. A propagálás mellett azonban világosan megjelenik a regényben az az ellentmondás, amelyik elvezet a jóléti állam felbomlásához - és ettől válik a regény klasszikussá.

1. Boldogulás és boldogság

Scarlett boldogtalanságának fő oka a pénz és a kultúráltság állandó ellentmondásba kerülése. Scarlett egyszerre akarja a pénzt (Rhatt Butlert) és a szellemet (Ashley Wilkest) márpedig ezt egy személyben nem lehet megtalálni, ő pedig végképp alkalmatlan a kettő szintézisére. Ehelyett csak az állandó ingadozás jut neki osztályrészül, hol Ashleyhez, hol Rhetthez húz a szíve, és persze a végén mind a kettőt elveszíti.

Rhatt a sötétséget, a pénz hatalmát képviseli a regényben, amikor a pénzszerzéshez lopni, csalni, hazudni kell. Ezzel szemben Ashley a művelt, felvilágosult déli "arisztokratát", aki azonban egész életében rá van szorulva az előbbi támogatására. Nem arról van szó, hogy Rhatt ne lenne művelt. Kiderül, hogy ugyanolyan jól ismeri a művészeteket, mint vetélytársa. Azonban nem eszerint él, ezt sallangnak tekinti és megveti. (Leszámítva

néhány gyenge pillanatot, amikor erőt vesz rajta a szentimentalizmus.) Ashley azonban állandóan becsületes akar maradni, a kultúra számára élelcél. Leszámítva azokat a perceket, amikor meginog Scarlett tekintetében. Nem egyszerű ellentmondásról van szó, nem jóról és rosszról a maga egyszerűségében, hanem mind a két férfi terhelve van a másik tulajdonságával is.

Ráadásul mind a kettő nem önmagában létezik, hanem egy közösség vezéregyéniségei. Rhett az újgazdagoké, Ashley a Klux-Klux-Kláné, belső fejlődésük egyben ezeknek a közösségeknek a változása. A közösség szerveződési módja pedig belső egyéniségüknek is megfelel. Rhett számára csak a pénzközösség létezik, pénzért minden megszerezhető, a szerelem (gondoljunk csak Belle Watlingra) éppúgy, mint a politika (republikánusok és demokraták harca). Ebből nem a fősვნყség következik, mert nem a pénz uralkodik rajta, hanem ő a pénzen. Mindig tudja, hogyan lehet pénzt szerezni és főleg hogyan lehet másokat mozgatni a pénzszerzés által. Így éppen fordított a helyzet - azáltal tud uralkodni, hogy másokat a pénz rabjaivá tesz. Számára a hatalom a fontos, ehhez csak eszköz a pénz. Emiatt nem lehet azt mondani, hogy kiskapitalista lenne, inkább ő az aki terjeszti ezt és emiatt fölötté is áll. Hatalma ebből a kapitalizmusból fakad és addig tart, amíg ez a kapitalizmus.

Ez a hatalomgyakorlás természetesen nagyon veszélyes, hiszen ez a forma a vágyak korlátlan kielégítésén alapul, ha valamim nincs, akkor meg kell szereznem. Szó nincs itt arról, hogy a megszerzés módja a csere, azaz a másik magántulajdonának tiszteletben tartása. Hiszen a bűn az üzlet egyik módja. Nem törvénytisztelőnek kell lenni, hanem erősnek, hiszen mindig az erő mellett van a törvény. Ez az erő azonban nem a pénz, hanem a hatalom ereje és ha pillanatnyilag nem a pénz, hanem a politika vagy a fizikai erő adja a hatalmat, akkor Rhett Butler habozás nélkül odadobja összes vagyonát. Mitől függ, hogy a hatalom mely módját kell gyakorolni? Nyilván a hatalomgyakorlás tárgyától, azaz az adott közösség fölötti uralkodás formájától. Pittypat néni és az idős arisztokrata hölgyeken ruhákkal, ajándékokkal lehet uralkodni, végeredményben pénzzel, az idős déli arisztokratákon a szűken vett politikai eszközökkel és Scarlett fölött a fizikai erővel is. Mindig mindenkiben azt a vágyat kell megkeresnie, amelynek kielégítését

önmaga nem tudja megtenni, amivel Rhett magához tudja láncolni. A hatalomgyakorlást tehát a közösség összetartozásának módja határozza meg és végül is ez a törvény funkciója is. Rhett ereje abból fakad, hogy mindig ő akarja összetartani a közösséget és a törvény ezért is áll mindig mellé, csakhogy úgy akarja összetartani ezt, hogy a közösség tagjai csak rajta keresztül létezzenek. Önmaga válik a közösség lényegévé. Ez azonban nem misztikus kapcsolat, hanem azon alapul, hogy olyan vágyakat kell kelteni az emberekben, amelynek kielégítése hosszú távon megoldhatatlan Rhett nélkül. Ez a ruha, a divat funkciója, ez a politikai hatalomhoz való görcsös ragaszkodás vagy az ivás lényege. Így mindenki Rhett Butler rabszolgájává válik. Mondhatnánk, hogy ez a személyi kultusz mechanizmusa és a közgazdaságtan definíciójaként ismert szűkös erőforrásokkal való racionális gazdálkodás lényege. Ez utóbbi, ami 1935-ben születik, abból a feltevésből indul ki, hogy az emberi vágyak korlátlanok. Rhett azt mutatja meg, hogyan lehet ezeket korlátlanokká tenni.

Jellemének azonban van egy idegen testje, hiszen maradtak olyan szentimentális vonásai, amelyek időnként felülkerekednek benne. A vesztes déliek mellé áll, mélységesen tiszteli Melaniet és főként rajongásig szereti lányát, Bonnie-t. Mindezek miatt nem tekinthetjük Mephistónak. A közösség lényege ugyanis nem önmaga fenntartása, hanem a gondoskodás valakiről vagy valamiről. A közösséget azért kell összetartani, koncentrálni, hogy fennmaradjon a családja, vagy a déliek tartása. Nem ő a fontos, de nem is az alárendeltek, hanem egy efölötti intézmény, vagy személy. Erre nem vonatkozik a törvény, hiszen lányának mindent szabad, az elkényeztetés nem ismer határokat. Ha már a sztálinizmust hoztuk illusztrálásként, akkor a nagy Szovjetunió fenntartása, illetve a fasizmus esetében az árja faj védelme ugyanolyan cél. A személyi kultusz, vagy a vezérelv azt is jelenti, hogy a hierarchiában mindig van egy olyan szint, ami senki számára nem elérhető. Nem az a hiba, hogy ez a hierarchia létezik, hanem hogy misztifikálva van. A földtulajdon védelme, a rajta élők közössége nem elvont probléma, hanem mindig az aktuális emberi élet feltételeinek biztosítása. Ezt teljesen félreérti Rhett Butler és az egyént szolgáló módon alárendeli a közösségnek. Emiatt kell eltűnnie Scarlett életéből még akkor is, ha ez veszteséget jelent Scarlett számára is.

Mindezek a motívumok visszatérnek a jóléti állam egész időszakában és ma Rhet Butler reinkarnációja Jockey Ewing. A leglényegesebb különbség azonban kettőjük között, hogy míg Rhet egyszerűen eltűnik, anélkül, hogy hatalmát Scarletten belül megszüntetné, azaz Scarlettet ténylegesen megszabadítaná rabszolgaságától, addig Jockey fokozatosan veszíti el hatalmát és ezzel mindenki más számára is lehetővé teszi a szabadságot. Ez pedig a jóléti állam végét jelzi a nyolcvanas években.

Az ellentétes személy Ashley Wilkes. Bátran lehetne állítani, hogy ő az emberi közösség megteremtője, amikor tényleg a közös gondolkodás integrálja az egyéneket. Ő sem a hierarchiát kérdőjelezi meg, hanem ennek a hierarchiának racionális alapot szeretne adni. Ez az alap pedig a közösség fennmaradásáért folytatott gondolkodásban mutatkozó hierarchia. Az, aki a világosabban látja a célt, aki jobban meg tudja határozni a közösség egészének lépéseit és ezt jobban el tudja magyarázni mások számára, az legyen a vezető. Ez mindig politikai kérdés, aminek megoldásához azonban a kultúráltság segít és ez az életfilozófia lényegében a politikai liberalizmus. Mindenki számára szimpatikus álláspont ez, a kérdés csak az, hogy miért kell mégis Scarlettnak és közvetve Rhetnek állandóan gondoskodnia Ashleyről, miért igényli a politikai liberalizmus a gazdaságit még ha a felszínen soha nem vallja be ezt az összetartozást?

Elméletileg a politikai liberalizmusnak mindig a gazdasági fölött kell állnia, szabályoznia kell a megélhetés módját, magyarul a piacot ahhoz, hogy mindenki számára megteremtődjen a gondolkodás lehetősége. Önmagában a pénz logikája ugyanis azt a rabszolgaságot teremti meg, amit korábban már elemeztünk. Csakhogy a pénz hatalmának korlátozása nem azt jelenti a politikai liberalizmus értelmében sem, hogy mindenki azt gondolhat, amit akar (szélsőséges értelemben a világ elpusztításáról is - ez Raszkolnyikov problémája), hanem a közösség fennmaradása kell hogy a gondolkodás tárgya legyen. Ezt a pénzközösség biztosítja, hiszen csak az tud megmaradni, aki el tud adni, olyan árut állít elő, amire mindenkinek szüksége van. A politikai liberalizmusnak azonban erre nincs megfelelő mechanizmusa, legfeljebb a konzervativizmusból kölcsönzött hagyomány fogalom, amelynek azonban nem tudja megadni gazdasági alapját. Gondoljunk csak arra, hogy éppen a New Deal hivatkozott az alapító atyákra, az

eredeti szerződésre, a déli hagyományra, de ezzel sem tudja elmagyarázni a középnyugatnak a traktor szükségességét és a westernhagyomány tagadását - ahogy ezt Steinbeck és a Hatosfogát kiválóan ábrázolta.

Természetesen van ilyen mechanizmus, de ez nem a politikai liberalizmusból származik, hanem a kommunista elméletből. Leninnek az öntudat és később a párt kategóriája erre szolgál, ebben a korszakban pedig Gramsci az, aki ennek a pártfogalomnak a továbbfejlesztésével végigviszi gazdasági és politikai liberalizmus szintézisét. Éppen ezért nem véletlen, hogy Gramscit Sztálin nyomására börtönzik be Olaszországban. Érthető módon az USA nem vállalhatja föl ezt a pártkategóriát, hiszen a gyakorlatban ez a párt egybeesést jelentene a szovjet párttal, amit pedig tagad.

Így a politikai liberalizmus valójában csak korigálja a gazdasági liberalizmust, a folyamatok után halad. Más oldalról: először megengedik a bűnözést, később elfogják a bűnöst. Nem a megelőzésre kerül a hangsúly, hanem a bűnüldözésre, pedig a kriminalisták számára mindig is világos volt, hogy a bűn kialakulásának feltételeit kell megszüntetni. Ha nem ezt tesszük, akkor csak képmutatóak vagyunk - mint ahogy a jóléti állam az is. Emiatt lendül fel a maffia a harmincas években, hogy aztán befolyását megőrizze a mai napig. A könyvbeli példával élve, Ashley képtelen arra, hogy elmenjen New Yorkba, szereti Scarlettet, de csak büntudatot érez emiatt és ezt nem is tudja tisztázni Melanievel. Világos azonban, hogy Rhettel szemben neki van jövője, hiszen ott marad Scarlett mellett és Scarlett őt fogja támogatni. Ezek alapján az is világos, hogy miből fakad a két férfi ellentéte: Ashley azt tagadja, ami Rhett számára a legfontosabb, a szinte vallásos hitet valaminek a gondozására. Ennél sokkal racionálisabb az ő közösség-szervezési modellje, de erőtlenebb is.

A regény igazi hőse persze Scarlett és a két férfi csak illusztráció Scarlett belső fejlődéséhez. Az eddigiekből kiderült, hogy Scarlett az, aki közvetít a két szembenálló fél között. Ez a közvetítés nem ideológiai szintézist jelent, bármennyire szeretne, nem tud a közösség vezéralakjává válni. Inkább azt jelenti, hogy hol a gazdasági, hol a politikai liberalizmus oldalára áll. Pontosabban megérti, hogy a közösség fennmaradása a cél, de

ez nem valamilyen elvont formát jelent (mondhatnánk: nem föld anyácska), hanem egy meghatározott ültetvényt - Tarát, illetve ezen az ültetvényen élők közösségét. Azzal hajlandó együttműködni, aki ezt a célt magáévá teszi, aki nem, azzal szemben bármilyen eszköz megengedett. Emiatt képes arra is, hogy saját testvérét is kijátssza Tara megmaradása érdekében. A közösség határain belül képes tolerálni a másként gondolkodást, sőt mélységesen tiszteli Ashleyt, de nem tudja megérteni ezt a fajta közösség-szervezést. Vonzza Rhett következetessége, de nem képes elfogadni ennek parttalanságát és önzését. Scarlett számára csak világosan megfogalmazott célok léteznek, ahol a világosság a konkrét kézzelfoghatóságot, azaz az anyagi célokat jelenti. Csak ezeken belül képes mozogni. Mindebből az is következik, hogy a célok nem önmagukból fakadnak, hanem egy külső hatalomnak kell kitűznie ezeket. Ez lehet Rhett - vagy Ashley jellegű, ebből a szempontból mindegy. Pontosabban Scarlett nem értelmi, hanem érzelmi alapon választ a kettő között. Mondhatnánk azt is, hogy nem tudja, csak teszi. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a célok csak általa léteznek, ha ő nem lenne, akkor az egész rendszer értelmét vesztené. Ő az, aki a közösség igazi összetartója, csak éppen a közösség maga jelenik meg esetlegesnek Scarlett számára.

Ez a kisember, illetve a kis földtulajdonos igazi genezise és nagy korszakának kezdete. Ő az integráló elem látszólag a rendszerben és úgy tűnik, hogy minden érte és őáltala létezik. Ez a kisember alkotja a fogyasztói társadalom és a jóléti állam alapját, aki foglalkörömmel védi jogait az állammal szemben, és aki az anyagi fogyasztást a legmagasabb szintre fejleszti. Mind a két elem ennek a két modellnek - Rhettnek és Ashleynek - a szintézisét jelenti. A jóléti állam célja az állampolgárok anyagi biztonsága, tehát az államnak kell szavatolnia - ennyiben Ashley -, de az anyagi biztonságot, ennyiben Rhett. Az állampolgári jogok köre természetesen állandó mozgásban van, ennek határait nem lehet kitűzni, hiszen ez felvetné az ember lényegének meghatározását, ami anyagi és szellemi szféra viszonyát feszegetné - azaz Rhett és Ashley konfliktusát. A fogyasztói társadalom modellje kulturális ugrást is jelent, hiszen ezzel megszűnik az éhség, a mindennapi lét fenyegetettsége és tér nyílik a választásra, az egyéniség kibontakozására. Ugyanakkor ez csak az anyagi szférára szűkül, az egyéniség kialakításához szükséges kulturális háttér nem képes a jóléti állam biztosítani, és emiatt lesznek az emberek

manipulálhatóak. Nem kell túl sokat bizonyítani, hogy a kisember meghatározó szerepe nem a Nyugat privilégiuma. Nálunk, illetve a szocialista táborban ugyanezt a szerepet töltötte be, természetesen sokkal alacsonyabb szinten.

A kisember hatalma gyakorlat és elmélet ellentmondásán alapul. Rhet Butlerben megvan gyakorlat és elmélet egysége azzal, hogy elpusztít mindenkit és mindent, aki nem hajlandó elfogadni az ő hatalmát - ez a faszizmus ideológiája. Ashleyben úgyszintén, csakhogy ő nem képes élni ebben az egységben, önmagát pusztítja el. Scarlett az, aki nem következetes, a gyakorlatban elfogadja mind a két álláspontot és pusztán érzelmileg fogja fel a problémákat. Emiatt képes elnyomni Ashleyt is időlegesen, kultúrátlanságával a kultúra fölé emelkedni éppen a fennmaradás érdekében. Nyilvánvaló, hatalma addig tart, amíg nem sikerül olyan közösségszerveződési modellt találni, ahol elmélet és gyakorlat összhangba kerül. Ennek a modellnek a kialakítása 1972-től, a neokonzervatív forradalom elejétől kezdődik el, amikor is elkezdődik például az amerikai reálpolitika felszámolása és a gyáripár megszüntetése. Azt persze még távolról sem lehet állítani, hogy ez a folyamat végetért, mindenesetre talán képesek leszünk nagy emberekké válni.

2. Közösség és üzlet

Mi is a sztori lényege közgazdasági szempontból? Az idillikus ültetvényes gazdálkodás egy elmaradott, rabszolgaparancs formán nyugszik. Ennek lényege nem a bérrabszolgaság explicit formája, hanem egy sajátos együttműködés úr és szolga között. Az úr gondoskodik a szolgákról, azok pedig gondoskodnak az úrról - a maguk szerény eszközeivel. A rabszolgaság másodlagos elem, a lényeg egy természetes hierarchia, aminek az igazságtartalmát nehéz lenne vitatni, hiszen a vezetés képességét és az ezzel kapcsolatos ismereteket valóban a fehérek birtokolják. Ez a vezetés pedig a földhöz kapcsolódik, nem általában vett hierarchiáról van szó ebben az idillben, hanem a közvetlen megélhetés biztosításához szükséges hierarchiáról - a földeken azt termelik, amivel jóllaknak. Föld - gondoskodás és rabszolgaság így kapcsolódik össze nem túl hatékony módon. Ezt rúgják föl az északiak, fogadatlan prókátorként felszabadítják a négereket. Délre erőltetik a gyárrendszert, felborítják a hierarchiát, arra kényszerítik a déli arisztokratákat (sic!), hogy iparúzásba fogjanak, azaz elszakítják őket a földtől, természetes létalapjuktól. A megélhetéshez lopni, csalni, hazudni kell, mert csak így lehet a hierarchiát és a megélhetést újra biztosítani. Ez azonban aláássa a vezetőt magát is, hiszen hol van a bűn határa? A beosztottat éppúgy ki lehet játszani, mint a testvérünket. Természetesen lehet magunkat hitegetni azzal, hogy célunk a családról való gondoskodás, de a gondoskodás célja éppúgy kiszolgáltatottá válik, mint a bűn alanya. Hiszen ha Scarlett a családjáról akar gondoskodni, akkor nem a legmélyebb erkölcstelenség elvenni testvérétől annak szerelmét? Ezt a konfliktust Scarlett csak úgy tudja feloldani, ha hazudik saját magának, illetve nem egyszerűen a szűkebben vett családjáért dolgozik, hanem a közösség mindenkorai alapjáért, Taráért. Az amerikai művészeteket alapvetően az különbözteti meg az európaiaktól, hogy az előbbi esetben mindig megtalálható az a közvetlen ágazati, illetve gazdaságszerkezeti összefüggés, ami az európaiaknál inkább csak sejthető. Ez persze nem véletlen, hanem az arisztokrácia hiányával magyarázható. Minden társadalom számára ugyanis létkérdés, hogy legyen egy olyan társadalmi csoport, amelynek feladata a társadalom összefogása, a különböző konfliktusok rendezése. Ez nem egyszerűen a parlamentáris demokrácia mechanizmusa, hiszen a képviselők rotációja, a váltógazdálkodás állandó instabilitást visz a rendszerbe -

ezt az intézményekbe vetett bizalommal szokták szembeállítani. Nem Bill Clintonban bíznak az amerikai állampolgárok, hanem az elnökben. Csakhogy ezeket az intézményeket karban kell tartani, mindig hozzá kell igazítani az aktuális politikai változásokhoz. Mondható, hogy ez az elnök dolga, de a választható személy a forradalmiságot képviseli, a változást az intézménnyel szemben. Clinton azért nyert, mert más, mint Bush. A feladat itt éppen az, hogy Clintont kell hozzáigazítani az elnöki poszthoz. Ez az intézmény nem misztikum, hanem egy jól működő bürokratikus apparátus, amelyik ezt a stabilitást fenntartja. Az intézménybe vetett hit tehát maga is személyfüggő, csak éppen ezek a személyek kevésbé látványosan vesznek részt a politikai küzdelmekben - éppen azért, mert funkciójuk a közép megtalálása. Ezt Nagy-Britanniában pontosan értik és ez az oka a kétkamarás parlamentnek és a királyság intézményének.

Európában tehát a közösség fennmaradásáról való gondolkodás feladata az arisztokráciáé (milyen jellemző, hogy nálunk ez az arisztokrácia a jövőt mindig is birodalmi keretekben gondolta el), mit lehet tenni azonban egy olyan országban, ahol hiányzik ez az osztály. A fenti okfejtésből következik, hogy ezen réteg nélkül nincs társadalom, ugyanakkor hiányzik az örökletesség. Emiatt az amerikaiak be is vallják, hogy náluk a pénzarisztokrácia uralkodik, ami nem úgy értendő, hogy az arisztokrácia kereskedik, mint Angliában, hanem úgy, hogy a gazdagok arisztokrata módjára viselkednek. Persze a gazdagság mülékony dolog lehet, ma sok van, holnap kevés, minden az üzletmenettől függ. Ez pedig épp az ellentéte az arisztokráciának. Ezt az ellentmondást úgy lehet feloldani, ha egy olyan politikai szerkezetet tételezünk fel, amelyikben minden feltörekvő erő lényege a politikai küzdelemben való részvétel, ebben a bürokráciában való megjelenés. Mindenki arisztokrata lehet, csak pénzt, lehetőleg sok pénzt kell szereznie. De a pénz lényege itt nem a fogyasztás, illetve csak annyiban, amennyiben ez maga is az arisztokráciához tartozik, hanem a politikai hatalomban való részvétel. Nem feltétlenül szenátornak vagy elnöknek kell lenni, hanem arra kell törekedni, hogy gondolatai megjelenjenek a politikai közéletben is és ez maga a siker. Természetesen a gondolkodás alapja az üzleti siker, az adott ágazat helyes működtetése és a politikai vélekedés arra irányul, hogy ez az ágazat stabil maradjon. Mivelhogy azonban ez politikailag

megfogalmazódó vélemény és nem egyszerűen marketingmunka, ezért az ágazat szerepét a maga totalitásában kell megfogalmazni. Az nem politikai álláspont, ha például minden támogatást el akar vonni egy adott ágazat a többitől. Ha ez így lenne, akkor ténylegesen a kiskapitalizmust kapnánk vissza. Egy jó lobby azt tudja elmagyarázni az elnök vagy a szenátorok számára, hogy ha ez az ágazat támogatást kap, akkor ez miért jó a többi ágazat, illetve az Egyesült Államok egésze számára. Azaz a lobbyban meg kell fogalmazni, tudatosítani kell a láthatatlan kéz működését és ez már önmagában túlmutat a kapitalizmuson. Az ágazatok között persze dönteni kell és ez az elnök felelőssége, azonban az alternatívákat ez az intézményrendszer szolgáltatja, ezt még a legforradalmibb elnök is elfogadja. Ez ettől még lehet korrupció és tiszta rendszer egyaránt, a lényeg, hogy a politika eleve a gazdaságtól terhelt és fordítva. A gyakorlatban soha senki nem vállalja fel gazdaság és politika szétválasztását az USA-ban, legfeljebb elméletben, ami azonban általában valamely frakció törekvése a politikai kártyák újraosztására.

Andor László:

Sport és terror

Az atlantai robbantás különféle értékelései többnyire az 1972-es müncheni terrorcselekménnyel kerestek párhuzamot. Érdekes, hogy alig öt héttel a manchesteri bomba után szinte senki nem foglalkozott már a labdarúgó EB elleni merénylettel, holott az időbeni közelség miatt mind a hasonlóságok, mind a különbségek feltárása fontos lehet.

Melyek a technikai hasonlóságok? Mindkét esetben időzített bomba robbant, de nem a sportesemény színhelyén, hanem a vendéglátó város egy forgalmas pontján. Az elkövetők mindkét esetben telefonon értesítették a rendőrséget, alkalmat adva a megtámadott terület kiürítésére. A technikai különbség: az angol rendőröknek tökéletesen sikerült a kiürítés, a vártnál nagyobb detonáció ellenére is el tudták kerülni a halálos áldozatot. Az amerikaiak nem voltak elég gyorsak (nyilván sokkal kevesebb a tapasztalatuk); egy viszonylag primitív robbanószerkezet is két azonnali halál okozója lett. Formai hasonlóság a két esemény között, hogy a terroristák egy olyan eseményt használtak ki a figyelem felkeltésére, amelyre azokban a napokban az egész világ érdeklődése irányult. Észre kell azonban venni a tartalmi különbséget is.

Az IRA manchesteri robbantása egy hosszú évtizedek óta folyó függetlenségi harc egy állomása volt. Néhány évvel korábban már egyszer sikerült a köztársasági hadseregnek tárgyalóasztalhoz kényszerítenie a londoni kormányt azáltal, hogy bebizonyította a brit nagy hatalmi státusz alapját képező pénzügyi központ, a City sebezhetőségét. Mivel a tárgyalások fél évvel korábban - döntően John Major konoksága miatt - megszakadtak, az IRA két üzletközpont felrobbantásával ismét támadást intézett a brit pénzvilág ellen. Számukra az ország harmadik legnagyobb városának sokkolása csak melléktermék volt. Az anyagi kár tetemes volt: hat nappal a robbantás után nekem mintegy fél órába telt, míg a rendőrség által lezárt, aprólékos vizsgálatnak alávetett területet körbejártam. Öröm az ürömben a manchesteriek számára, hogy a két modern bevásárlóközpont annyira elcsúfította a városképet, hogy most fokozott érdeklődéssel várják az új beépítési terveket.

Az atlantai robbantók - valószínűleg a TWA-utasok kivégzőihez hasonlóan - nem akarnak tárgyalni senkivel. Tartalmát tekintve az atlantai merénylet a tavalyi oklahomaihoz hasonlítható; az akciót minden bizonnyal az az amerikai fundamentalista szélsőjobb követte el, amely hol legális (például McCarthy szenátor), hol illegális (például a Ku Klux Klan) formákban bukkant fel a XX. század során. Két fő célpontja a szövetségi állam és az Egyesült Államok nemzetközi szerepvállalása volt. Számukra az USA minden nemzetközi kötelezettségvállalása, és ehhez kapcsolódóan minden amerikaiak által finanszírozott nemzetközi intézmény, és szinte minden szövetségi (washingtoni) szerv az amerikaellenes tevékenység kiinduló pontjának tekinthető. "...örült beszéd, de van benne rendszer ..."

A nagyhatalmak által rendezett világverseny logikus célpontja a demonstratív terrorcselekményeknek, akár kötődnek valamiféle távlati politikai célhoz, akár nem. Tudja ezt minden politikus és biztonsági szakember; nem véletlenül voltak az FBI és más szervek előkészületei oly rendkívüliek. Bármennyire is szeretnénk az olimpiai játékokat 'a népek barátságát kifejező univerzális fesztiválnak', vagy akár 'kétmilliárd ember egyidejű örömszerzésének' látni, az olimpia több is ennél, meg más is. Hiszen mi egyébről szóltak a játékok negyven évig, mint az amerikaiak és a szovjetek rivalizálásáról? Mi váltotta ki a legtöbb izgalmat, ha nem a frontországok szereplése: a melbourne-i vérfürdő, az izraeli vértanúk, a kubai és a kelet-német sikerek.

Az ókori görögöknél a háborúk szüneteltek az olimpiák ideje alatt, a modern világban ez pont fordítva történt. Ad absurdum mellett is érvelhetnénk, hogy az egész olimpiai hagyomány felelevenítése az első világháború előkészületeinek egyike volt. Lehet, hogy a derék Coubertin báró komolyan gondolta, hogy e nemes sportesemény "a népeket egymáshoz fűző szép szalag" lesz, kezdeményezése azonban két vonatkozásban is a háborúra való felkészülést szolgálta. Egyrészt megerősítette a testi erő, a küzdőszellem, a fizikai teljesítőképesség kultuszát, sokakat mozgósítva a háborúskodáshoz szükséges, ám korábban elhanyagolt testedzésre. Másrészt pedig nagyban hozzájárult a nacionalizmus népi meggyökereztetéséhez; korábban ugyanis a nemzetek elkülönülése és szembenállása, a más nyelvet beszélők ellenségnek vagy akár ellenfélnek tekintése egyáltalán nem volt magától értetődő az egyszerű ember számára.

Csak a legnaivabb kommentátorok állíthatják, hogy a nagy nemzetközi versenyeken valamiféle objektív sportszerűség és esélyegyenlőség uralkodik. Az eredmények döntően azon múlnak, - és ezt a magyar bronzkorszak beköszönte óta a mi sportvezetőink is egyre gyakrabban hangoztatják, - hogy mely ország mennyi erőforrást tud mozgósítani a felkészülésre. A hidegháború alatt tehát az üzleti és az állami finanszírozás vetélkedett egymással, mindaddig, amíg az utóbbi össze nem omlott. Ami a "negyven év" olimpiáiban és Atlantában közös vonás, hogy az úgynevezett harmadik világ országai többnyire csak statisztái lehettek a versenyeknek. Itt lép be a képbe a TWA-repülőgép felrobbantóinak vélhető motivációja.

Manapság az Egyesült Államok vagy Nagy-Britannia városait és légi járatait robbantgatni igazságos cselekedetnek tűnhet fel mindazok szemében, akik számára az olimpia a fehér felsőbbrendűség szimbóluma, és akik úgy tekintenek e két nagyhatalomra, mint amelyek kedvükre löhetnek és bombázhatnak más országokat, beleértve a civil lakosságot is. Párszáz amerikai és francia meggyilkolása szerény visszacsapásnak tűnhet Bagdad bombázásához, Líbia kiközösítéséhez, vagy Izrael hódításainak finanszírozáshoz képest.

Ha elfogadható mentség nincs is a terrorcselekményekre, racionális magyarázat mindenképpen van. És nem kell posztmodernnek lenni ahhoz, hogy belássuk: a tévé előtt izgalmakat váró, a nyári szabadságot a sporteseményhez igazító egyszerű ember igényli is az efféle drámákat. Az egyik magyar tudósító például átszellemülten jelentette Atlantából: a robbantás után a szeme előtt lejátszódó eseménysor éppen olyan volt, mint amelyeneket az amerikai bűnügyi filmekben látni. Ha az első körben kiesik korábbi aranyérmesünk, ha az a csapat üti ki vízilabdacsapatunkat, amelyiket a mieink egyszer már megverték, és futballistáink két perc alatt el tudnak veszíteni egy meccset, akkor legalább egy kis kárpótlásban hadd legyen részünk. A tévétársaságok is jobban járnak, ha a sportversenyekkel efféle "extra szolgáltatások" is járnak - több rendkívüli híradás, több elnöki nyilatkozat, több aggodás, több műsorperc, több hirdetés, több bevétel. Ha most döntenének a 2000. évi olimpia színhelyéről, talán nem is Sydney kapná a rendezés jogát. Hanem Manchester.

Kiss Károly:

Hajtások

Ez talán nem is írás, inkább vizuális gondolkodás (ha ennek a kifejezésnek lenne értelme). Mormogás, dünnyögés. Frazer Aranyág című könyvét forgatva vettem papírra a közben támadt gondolataimat a mítoszról, mitológiáról, mágiáról. Nem tudományos értekezés, sokkal inkább gondolatfoszlányok az ember vallási képzetéről és azok vizsgálatáról, széljegyzetek a frazeri műhöz és általában a témához. Nem is annyira a frazeri vélekedéseket akarom bírálni (hiszen a Frazer által is képviselt evolucionalista gondolkodásmód problémái nyilvánvalóak, azt már oly sokan kritizálták, relevanciáját megkérdőjelezték), hanem saját gondolataimat lejegyezni. Ezért az írás szerkezete nem valamiféle logikai rendre épül, hanem a gondolkodás - olykor vargabetűs - ösvényeit követi (itt utalnék Wittgenstein jellegzetes írásmódjára). És hát azt sem ígérem, hogy minden felvetődő gondolatnak végére járok.

--0--

Ha különböző közösségek, kultúrák vallási életéről, vallási képzetéről végzett antropológiai vizsgálódást lapozgatok (és ez nem csak a frazeri műre vonatkozik) - de legalább ilyen mértékben az egyéb ismeretterjesztő művek, például filmek esetében is - , sokszor az az érzés kerít hatalmába, hogy téves, olykor naiv vélekedésekkel állok szemben, vagy jobb esetben az egzotikum atmoszférája csap meg, de kevésbé jutok közelebb azokhoz az emberekhez; cselekedeteik, szokásaik, *világuk* nem tűnik természetesnek - pedig számukra éppen, hogy természetes mindez. Mindez nem azt sugallja számomra, hogy az adott leírás nem elég alapos, hanem, hogy más világban élünk. (A nyelv vizsgálata minden bizonnyal sokat elárulna minderről.)

Frazer, amikor a nappal kapcsolatos elképzelésekről és a hozzá kapcsolódó szokásokról ír (Frazer, 1995. 54-57.o.), vagy amikor a világban szerte megrendezett tűzünnepek szertartásait veszi számba (Frazer, 1995. 393-407.o.) (és még számos

példát lehetne itt felsorolni), a különböző nézetek és szokások egész tárházát gyűjti össze. E sokszínű kavalkád mintha csak egy termékeny fantázia meglevenedő világa lenne. Ezzel nem azt akarom sugallni, hogy ezek csak kitalációk (noha bizonyos értelemben minden etnográfiai leírás az), hanem az a gondolatom támadt olvasásuk közben, hogy magunk is ki tudunk találni ilyen és ehhez hasonló hiedelmeket, szokásokat - és ezt a "gyűjteményt" olvasgatva, úgy érezhetjük, hogy meglehetősen esetleges, hogy mi valósul meg (és hol) és mi nem. Mintha csak véletlenszerűen szóródtak volna szét a világban. "Innen" nézve... Azonban egy adott közösség számára (egy adott kultúrában, *abban a világban*) ez egyáltalán nem esetleges. *Nem lehetne másként.* És ha az adott közösséget vizsgálva nem így látjuk, akkor valószínűleg nem *értettünk* meg semmit.

Már azt is problémásnak látom, hogy ezeket a szokásokat és hiedelmeket épp így csoportosítjuk. Például miért éppen a különböző népek, kultúrák naphoz kapcsolódó szokásait veti össze Frazer? Miért lenne éppen a *tárgyak* az affinitás alapja? Lehet, hogy a csilkotin indiánok naphoz kapcsolódó rítusaival sokkal kevesebb rokonságot mutatnak az iglulik eszkimók látszólag hasonló célú játékaival (ezekről Frazer az 55-56. oldalakon ír), ezzel szemben az eszkimók más (tárgyat tekintve távolabbinak tűnő) szokásai inkább közelebb állhatnak azokhoz.

Egyáltalán mi alapján csoportosítjuk egy adott közösség elképzeléseit, hiedelmeit, tevékenységeit. Tehát mi alapján soroljuk mindezek egy részét a vallás "udvarába", a mitológia, mágia, hit fogalomkörébe megkülönböztetve a praxis más részeitől (hétköznapi cselekedetektől (házépítés, földművelés, ...)) és a világról szerzett tudás más szegmenseitől (állatok, növények ismerete (kvázi természettudományos ismeret)). Egy "benszülött" valószínűleg értetlenül állna felosztásaink előtt. Számára az ébredés utáni mindennapi (vallásos) rituálé tevékenysége semmiben nem tér el a föld művelésének az évszak által meghatározott napi teendőitől; és a mögöttük álló "tudás" jellege sem különböző. Sőt már az a gesztus is meglehetősen gyanús, amellyel elválasztjuk a cselekedeteket, a gyakorlatot az alapjául szolgáló tudástól, a dolgok szemléletétől.

A rítusok, vallással kapcsolatos cselekedetek sokszor szimbólumok bonyolult rendszere, de vajon elkülöníthetők-e (elkülönülnek-e a "bennük élők" számára) ezek a szimbólumok az élet más részeitől. A bennszülött, aki jelképes szertartásokat végez a vadászat sikere érdekében (a stilizált vadat mágikus tánc keretében "elejti"), ténylegesen (és mesterien) bánik fegyvereivel és ehhez világának, a környező természetnek olyan magas fokú ismerete szükséges, amely számunkra talán nem is elképzelhető ("meglepő" biológiai, földrajzi, fizikai, ... ismeretekkel találkozhatunk).

"Az Új-Guinea nyugati részén élő törzsek varázslattal segítik elő hogy a vadásznak sikerüljön dárdájával dugongot vagy teknősbékát ejtenie. Egy kis rovar, amely különösen a kókuszpálmákon található, betesznek a dárdanyél üregébe, oda, ahová a dárdahegy illeszkedik. Úgy hiszik, hogy ettől a dárdahegy szilárdan beleékelődik a dugongba vagy a teknősbékába, ugyanúgy, ahogyan a bogár fullánkja benne marad az ember bőrében, ha beleszúr." (Frazer, 1995. 28.o.)

A vadász a zsákmány esélyét mégsem bízza a varázslatra, hanem ténylegesen - azzal a fortélyos technikával, amit hosszú évek alatt sajátított el - elejti a vadat. Nem bízna a mágiában? Nem hinne benne? De akkor miért végzi e szertartásokat? Saját erejében és ügyességében nem bízik? Valószínűleg egyik sem. Más lehet az ilyen mágikus ceremóniáknak az alapja. Hozzá tartozik a cselekvő világához (amelynek lényeges eleme a *hagyomány*). Eleget teszünk egy szokásnak és rendben érezzük a világunkat, *megnyugszunk*. (Ez rokon (pszichikai folyamat) azzal az (etnográfusi) tevékenységünkkel, hogy megmagyarázzuk ezeket.)

Hogyan egyeztethető össze a "primitív" közösségek mélyreható természeti ismerete azokkal a vallási elképzeléseikkel, melyeket Frazer tévesnek vagy elnéző mosollyal naivnak fest le? Egy vallási szertartás során így gondolkodnak a világról, mindennapi cselekedeteikben pedig úgy? Bizonyára nem. Mindezek egységes világot alkotnak, nem különülnek el. És ez a mítosz lényege is.

Levi-Strauss mondta egy interjúban, hogy a mítosz egyszerre próbálja megmagyarázni mindazt, hogy a nap miért kel fel és nyugszik le, a csillagok miért világítanak, miért járnak a szarvasok egy bizonyos forráshoz, miért vannak a

varázslónak különleges képességei, vagy miért érzünk furcsa tüneteket egy másik nembeli fiatal teremtés közelében - tehát a mítosz a világ egységes leírása.

A mítosz egy sajátos tudásforma, mely a világot egységben kezeli és értelmezi. Lyotard ezt narratív tudásnak nevezi:

"Másodszor: a tudás diskurzusainak kifejlett formáitól eltérően a narratív forma megengedi önmagán belül a nyelvjátékok pluralitását: az elbeszélésben könnyedén megtalálják a helyüket mind a denotatív kijelentések (amelyek például az égről, az évszakokról, az állat- és növényvilágról szólnak), mind a deontikus kijelentések (amelyek előírják, mi történjen ugyanezekkel a dolgokkal vagy a rokonsággal, a nemek közti különbséggel, a gyerekekkel, a szomszédokkal, az idegenekkel stb.), mind az integratív kijelentések, amelyek például próbatételszerű epizódokban fordulhatnak elő (válasz egy kérdésre, számos dolog közül egyet kiválasztani), mind az értékelő kijelentések stb. Ezt a tudásmódot az jellemzi, hogy a kompetenciák - amelyek kritériumait az elbeszélés szolgáltatja vagy juttatja érvényre - minden elbeszélésben sűrűn szőtt hálóban fonódnak össze, és egységes szemléletbe rendeződnek." (Lyotard, 1993. 49.o.)

Ráadásul a mítosz mesélésének, továbbadásának kötöttségei vannak, és ezeknek a látens és manifeszt szabályoknak fontos eligazító, integrációs szerepük és morális tartalmuk van:

"Az ezekkel a történetekkel továbbadott tudás távolról sem csak a kinyilatkoztatás funkcióival kapcsolódik össze; egy csapásra meghatározza, mit kell mondania valakinek ahhoz, hogy meghallgassák, hogyan kell hallgatnia valakinek ahhoz, hogy beszélhessenek, és milyen szerepet kell valakinek játszania ahhoz (az átbeszélt valóság színpadán), hogy egy elbeszélés tárgya legyen." (Lyotard, 1993. 51.o.)

A modern korban a világ leírásának lehetséges formái elkülönültek egymástól (tudomány, művészet, gazdaság, ...), és nem csak hogy nem alkotnak egységes szemléletet, hanem össze sem mérhetők egymással. (Ezért is problémás a mítosz

egységes világfelfogását csak a teoretizáló, tudományos gondolkodásmódban próbálni magyarázni.)

Frazer sem tud kilépni széttöredezett világának elfogadott leképzési formáiból. Ezért van, hogy a mágiát is csak ezek viszonylatában tudja elhelyezni (illetve épp azt kritizálja, hogy nem tudja elhelyezni a megszokott dichotómiában): "Röviden: a mágia a természeti törvények hamis rendszere, és egyúttal téves magatartásszabály; ugyanannyira hamis tudomány, mint amennyire terméketlen művészet." (Frazer, 1995. 21.o.)

A törzsi közösségek vallási hiedelmeinek szimbolikájában és a mágiában mindig valamiféle absztrakció van jelen. Ez egyfajta rokonságot sejtet a modern gondolkodásmóddal, azonban ez a hasonlóság csak látszólagos. Míg egy "primitív" "művész" alkotásában egész világát próbálja kibontani/kifejteni/kifejezni (melynek ő maga szerves része), addig a modern elmét jellemző absztrakció a dolgoktól való distancián és a dolgok szekularizációján, a *kiragadás* gesztusán alapszik.

Egy kérdésselvetés. Számos hiedelemben és hozzá tartozó rítusban összekapcsolódik a tűz-nap vagy éppen a betegség-piszok (és valószínűleg még kereshetnénk hasonló példákat). Ezek a párhuzamok sok kultúrában megjelennek és számunkra sem tűnnek meglepőnek, sőt meglehetősen nyilvánvalóak. Vajon miért? Talán bizonyos alapvető tapasztalatok sugallják, vagy az emberi pszichikum általános jellemzőiből fakadnak? Bizonyára itt több dolog is közrejátszik.

A szertartásokban a mindennapi esetlegességgel szemben mindig valamilyen végletesség van jelen.

Mi az ami a vallási rítusok, szertartások, mágiák mélységét és misztikumát adja?
A kiszolgáltatottság és az áldozat.

Egyrészt a természetnek, az elemeknek, másoknak, a világnak való kiszolgáltatottságunk (amit a hit segítségével próbálunk enyhíteni), másrészt - kívülről szemlélve - a vallási hiedelmeknek, rítusoknak, mágiáknak való kiszolgáltatottság; és az áldozat ami mindig ott húzódik a háttérben.

E jelenségeket, cselekvéseket, szokásokat mindig ezek felől szemléljük. Ezért is áll előttük a racionális XX. századi elme megilletődve, magasztosan vagy éppen borzongva. Mindig törekszünk megmagyarázni e szokásokat. A magyarázat nem feltétlenül visz közelebb egy szokáshoz, mindenesetre csökkenti a misztikumát, azt a homályos borzongást, amivel értetlenül szemléljük, a magyarázat során elhelyezzük otthonos, racionálisan berendezett világunkban, ettől *megnyugszunk*.

És mégis. Nem lesznek kevésbé hatásosak magyarázataink révén.

Frazert olvasva is folyton magyarázatokkal találkozunk. Úgy tűnik, számára ez az egyetlen lehetséges közelítésmód. Bár Frazer irodalmi, stilisztikai eszközei sokszor többet adnak ahhoz a képhez, ami bennünk lecsapódik, mint teoretikus, oknyomozó magyarázatai (olvassuk csak el mindjárt az első fejezet felütését, azt a ködös, hátborzongató, misztikus képet, amivel a Nemi-beli erdőkirály történetét bevezeti).

Frazer a rítusok, mágiák leírása során olyan szavakat használ (használunk), amelyek saját világunk irracionális, misztikus szegmenséhez tartoznak (pl.: szellem), és kérdéses, hogy vajon e szavak, illetve konnotációik nem torzítják-e e jelenségek értelmezését. Egy hopi indián számára természetes - megmagyarázható, "racionális" (ha ennek a szónak lenne számára értelme), tehát a világához szervesen hozzátartozó -, ha egy szellem a segítségére siet a vadászat során. Míg számunkra az előbbi mondatot olvasva a *szellem* szó (illetve jelentésének "holdudvara") az egész történetet megváltoztatja, áthelyezi egy másik (irracionális, magasztos vagy borzongató) dimenzióba, kiszakítja az egyébként hétköznapiak tűnő vadászat megnyugtató közegéből. (Ez megint csak arra vezet, hogy a másik (egy közösség) cselekedeteit, hiedelmeit nem tudjuk önmagukban megérteni; ahhoz hogy az ilyen fogalmak helyükre kerüljenek, ahhoz azokat a másik világában elhelyezve, egy szélesebb "jelentésháló" részeként kell értelmezni.)

"Állatokról is gyakran hiszik, hogy olyan képességeik vagy tulajdonságaik vannak, amelyek hasznosak lehetnek az ember számára; a homeopatikus vagy utánczó mágia arra törekszik, hogy ezeket a tulajdonságokat az emberi lényekre a

legkülönbözőbb formákban átvigye. Sok becsuána például menyétet visel talizmánként, s mert az állat igen szívós, *azt hiszik* (kiemelés tőlem), hogy viselőjét is nehéz megölni. Hasonló célból mások élő, de megcsonkított rovarot hordanak. Vannak harcosok, akik szarvatlan ökör szőrét viselik hajukban, köpenyükön pedig béka bőrét, mivel a béka csúszós, s az ökröt - nem lévén szarva - nehéz megfogni." (Frazer, 1995. 38.o.)

Frazer ezeket az elképzeléseket mint téves, nevetséges hiedelmeket írja le, pedig azok az emberi pszichikum működésének általánosabb jellemzőiből fakadnak (és nem csak a vallás kategóriáját jellemzik). Hasonló jelenséget saját kultúránkban is találhatunk. Ilyen például az, hogy sokan valamely kedvenc sztárjuk poszttereivel dekorálják szobájukat, hasonlóan öltözködnek, hasonló stílusjegyeket vesznek fel, hasonlóan viselkednek - és *azt hiszik*, hogy hasonlókká is váltak, de ennek lényege nem a hit, hanem hogy *megváltozik a világuk*, máshogy látják; vagy hasonló jelenség az is, hogy egyesek szemüveget öltenek, elmennek a "vadakhoz", megvizsgálják mindennapi szokásaikat, mítoszaikat, rítusaikat és *azt hiszik*, hogy értik őket, de jobb esetben megváltozik a világuk, máshogy látják...

Idézett művek:

James G. Frazer: *Az Aranyág*

Osiris-Századvég, Budapest, 1995.

Jean-Francois Lyotard: *A posztmodern állapot*

in: *A posztmodern állapot*, Századvég-Gond, Budapest, 1993.

Büttl Ferenc:

"Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel"¹

"Apollónnal, a lant istenével mindenesetre szemben áll Marsyas, a mitikus fuvolás, kit egyszer phrygiai, tehát keleti pásztornak mond a mítosz, másszor pedig satyrosnak, szatírnak, tehát Dionysos kísérőjének. A sípot Pallas Athéné találta fel, de mikor megszólaltatta, felfújta arca miatt Héra és Aphrodité kinevették, mire eldobta az arcát elcsúfító hangszert az Ida hegyén. Itt talált rá Marsyas s addig játszott rajta, míg Apollónt is versenyre merte hívni. Apollón győzött - a Múzsák vagy Pallas Athéné voltak a bírák - és elevenen megnyúzta a vakmerőt. A verseny nem pusztán Apollónnak és Marsyasnak a mérkőzése, hanem a két hangszeré."²

"SZÓKRATÉSZ

Eszerint csupán a líra és a kithara jöhet számba a városlakók szempontjából; persze a mezőn a pásztoroknak lehet valami sípféléjük is.

GLAUKÓN

A valószínűség legalábbis emellett szól

SZÓKRATÉSZ

Tehát semmi újságot nem mondunk, kedves barátom, mikor Apollónt és az Apollón hangszerét Marsziasznál és a Marsziasz hangszerénél többre értékeljük.

GLAUKÓN

Zeuszra, magam sem hiszem."³

---

¹ Köszönettel tartozom Gervai Pálnak és Trautmann Lászlónak munkámhoz adott segítségükért.

² Trencsényi-Waldapfel Imre: *Mitológia*, 115.o. Apollón és Artemis - Gondolat· Budapest, 1983

³ Platón: *Összes művei II.*, 183-184. o. Az állam / A dallam - Európa· Budapest, 1984

E két rövid idézettel nem az volt az elsődleges célom, hogy rámutassak a görög filozófia és mitológia bonyolult és igen tanulságos kapcsolatára - a kapcsolat bemutatása nem tárgya a dolgozatnak -, hanem az, hogy a vizsgáldás középpontjába helyezzem azt a két hangszert, amelyek politikai jelentését elemezni fogom, miközben remélem sikerül egy új értelmezési keretét is megmutatnom a görög filozófiának - a teljességre való törekvés igénye nélkül -, amely termékenyen lehet a görögségről való gondolkodás számára.

Az előttünk álló feladat nem lebecsülendő. Először is el kell végeznünk a hangszerek értelmezését, fel kell mutatnunk a két - látszólag csupán egy-egy hangszert jelölő - szóban megbúvó politikai jelentéstartalmat (ezt kellene a görögségre való lefordításnak hívunk). Másodszor meg kell magyaráznunk, hogy miért győzi le a zenei versenyben a lant a sípot, illetve miért jut Platón arra a következtetésre, hogy a síp az állam szempontjából káros, sőt veszélyes, míg a líra (lant) kívánatos hangszer, és hogy jönnek mindehhez a pásztorok.

A hagyományos elemzés szerint (Trencsényi-Waldapfel Imre) a két hangszer közötti konfliktus a keleti lágy, nőiesebb és a görög kemény, férfiasabb kultúra (illetve annak egy része, a zene) közti ellentét kifejeződése, azaz a megpróbáltatásokhoz, rideg életkörülményekhez hozzáedződött zord görögök semmi lelkesedést nem mutattak a puhány keletiek (értsd: perzsák) puhány zenéje iránt, sőt. Már ebben az értelmezési keretben is felmerül annak a lehetősége, hogy a fenti felszínes megállapítás alapján lényegibb összefüggésekre mutassunk rá. De görög-perzsa háborúk/ellenségeskedés értelmezése, illetve a rámutatás arra, hogy a görögök azért nem szerették a sípot, mert utálták a perzsákat (akik viszont szerették a sípot) még mindig csak a közhely(ek) határán mozgó fejtegetés lenne.

Közelebb jutunk célunkhoz - célunk: megérteni a görögséget -, ha szemügyre vesszük magukat a hangszereket, funkciójukat, használatuk módját. Nos, mindkét tárgy hangszer, de az egyik megszólaltatása mellett énekelni is lehet, míg a másik esetében ez eléggé nehezen tűnik megvalósíthatónak. Tovább göngyölítve ezt a szálát és felfrissítve középiskolás emlékeinket azt mondhatjuk, hogy a görögök szerettek

énekelni zenélgetés közben - beszélni szerettek ugye ezt tudjuk (biztosan azért kezdtek el filozofálni is, hogy kibeszélhessék magukat), aki beszélni szeret, attól nem áll távol az ének sem -, és máris értünk mindent, hát persze, hogy jobban szerették a lantot, hiszen jókat tudtak lantozgatás közben dalolni! Hmm ... fejtegetésünk agyaglábai rogyadoznak. A felületes odatekintés is közelébe juthat az igazságnak. A görögség életében ugyanis igen fontos, hangsúlyos szerepet játszottak azok az énekmondók (középkorban lásd dalnok, kobzos, bárd), akik az állandóan aktualizált hagyomány tényleges hordozóiként összekötöttek teret és időt az ókori Hellaszban. Mindenki tudja miről van szó, nem részletezem. Funkciójából fakadóan a lant tényleg fontos "szerszáma" volt a görögöknek, míg a síp nem.

Erről lenne szó tehát? Csupán ennyi? Nem, ennél sokkal többről van szó, a síp és a lant viadala ennél többről szól, többet mond, Platón állásfoglalásának és az apollóni győzelemnek üzenete (politikai üzenete) van a kortársak, azaz a polisz polgárai számára, és nekünk ezt az üzenetet, vagy üzeneteket kell megfejtenünk. Mielőtt azonban kísérletet tennénk egy új típusú értelmezésre, a történetek egy talán szokatlan megfejtésére, hogy ne érhessen bennünket az a vád, miszerint csupán rögeszme, vagy képzelgés, hogy a megértés nem egyszerűen a szavak fogalmakká (ilyen-olyan képekké) való konvertálása - könyv = -, hanem az esetleges többletjelentések, a szó szimbólum jellegének fellelése, aztán a szimbólum jelentésének, a mondat súlyának, a szövegbeli elhelyezkedése jelentésének a megfejtése, stb., azaz a szó, illetve a szöveg lefordítása⁴. Arra vagyunk tehát kíváncsiak, hogy mit jelent, igazán mit jelent, azaz milyen üzenetet hordoz a szó, vagy a szöveg azok számára akiknek íródott, akiknek elmondták, vagy eljátszották. Azt szeretnénk megérteni, hogy mit mond, mit jelent, mit fejez ki Apollón és Marsyas története (amely történet eredményének helyességét aztán a filozófus jónak, sőt kívánatosnak ítéli meg) egy athéni, egy spártai, vagy egy trójai szabad polgár számára.

---

⁴ Elnézést kérek mindazoktól, akiknek a felségvizein kalózkodom, tudom, hogy nálam avatottabb értői vannak e területnek.

Mielőtt azonban megpróbálnánk újra, most már "igazán" megfejteni történeteink jelentését, előbb tegyünk egy módszertaninak is nevezhető kitérőt, keressünk egy úszómestert mielőtt fejest ugrunk a versenymedencébe.

Robert Graves *Az aranygyapjú* című könyvéről van szó, amelynek elolvasása egyszerre remek és hasznos időtöltés. Különösen azért, amit a könyv fűlszövegén a kiadó is hangsúlyoz: "*Az aranygyapjú*-ban az író Graves egy pillanatra sem feledkezik meg a tudós Gravesről: az érdekes és színes regény legkisebb részlete is megfelel a görög és római irodalmi hagyományban vagy képzőművészeti ábrázolásokon szereplő tényeknek, motívumoknak." Lássuk hát a tudós Graves üzenetét, hogyan kell értenünk a görögöket, hogyan kell olvasnunk mítoszaikat, filozófiájukat, drámáikat, hogy megérthessük őket, hogy megérthessük görögségük lényegét. Így ír Graves: "Az ősi görögök, akár az amerikai indiánok, képszerűen ábrázolták az időszerű eseményeket a művészetben, csakúgy, mint a költészetben; s amint az idő múlásával feledésbe merült a képszerű ábrázolás eredeti jelentése, újabb értelmezéseket találtak ki hozzá, amely kielégítette az akkori érdeklődést. A görögök "mítosznak" nevezték a képszerű ábrázolást a költészetben, de ennek az elnevezésnek nem volt "valótlanság" mellékértelme, mint a modern angolban a "mitikus" jelzőnek."⁵ A továbbiakban Graves részletesen ír arról, hogy képszerű ábrázolásmód ma is megtalálható a művészetben, bár elismeri, hogy manapság (1944) ez az eszköz főként a karikatúra területén él tovább. Majd ekképp folytatja: "A mítoszok és egyéb képszerű ábrázolások eredeti jelentése már korán feledésbe merült. Angol szülők ma is mesélgetik gyermekeiknek a koronáért harcoló oroszlánról és egyszarvúról szóló verses mesét. És bár általában tudják, hogy az oroszlán és az egyszarvú az angol királyi hadsereget és Skóciát jelképezi, alig akad, aki hajlandó pusztán heraldikai jelképként fogadni a mesét. Pedig csaknem bizonyos, hogy a mese képszerű ábrázolása az 1650-ben lezajlott háborúnak, melyet Anglia - heraldikai ábrázolásban az oroszlán -, valamint Skócia - heraldikai ábrázolásban az egyszarvú - vívott egymással."⁶ A továbbiakban részletes fejtegetés következik arról, hogy különböző szerzők hogyan próbálták megfejteni az

---

⁵ Robert Graves: *Az aranygyapjú*, 11-12. o - Európa· Budapest, 1976

⁶ Robert Graves: *Az aranygyapjú*, 16. o - Európa· Budapest, 1976

aranygyapjú titkát, nevezetesen azt, hogy mi is tulajdonképpen az az aranygyapjú, végül Graves elmondja erről saját (igen meggyőző verzió) elképzelését, de ez a dolgozat szempontjából már érdektelen. Ami fontos számunkra az annak az elemzési technikának, megértési módnak a követése, amelyre Graves bíztat bennünket. Nos, lássuk mire megyünk mindezek után, ha újra feltesszük a kérdést, hogy miről szól Apollón és Marsyas története és miért nincsen hely a városfalakon belül a síp számára. Próbáljuk meg megérteni és nem félreérteni a görögséget, lássuk az új értelmezést!

Az új értelmezésben a figyelem a hangszerek politikai jelentéstartalmára irányul. Nyilvánvaló, hogy értelmezésünk alapja csakis politikai (politikai gazdaságtani) lehet, hiszen a görögség létalapja egyértelműen a politika, a polisz. A mítosz, majd később a filozófia pedig az az eszköz, amelynek segítségével a poliszt működtetni lehet. Leírni, szabályozni, megérteni, átalakítani - egyszóval működtetni⁷.

A síp egy hangú hangszer, egyszerre csak egy hangot hallunk. Egy hang birtokolja a zenét, határozza meg a zenei élményt. A lanton ellenben több húr egyszerre történő megpendítésével érhetjük el a zenei hangzást, sok hang hozza létre, határozza meg a zenét. Ráadásul a húrok együttes megszólaltatásával elért hangzás maga a harmónia. Nem nehéz arra a következtetésre jutnunk - különösen ha van némi előzetes ismeretünk a görög városok korabeli politikai szerkezetéről -, hogy az 'egy hang birtokolja a zenét' politikai megfelelőjeként a türanniszt jelöljük meg, míg a 'több hang határozza meg a zenét'-ben a demokráciát véljük felfedezni. Ez azonban csak az elemzés első szintje lehet. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a lant zenéje nem csupán több húr együttes megszólaltatása, hiszen ez ebben a formában hangzavart eredményezne. A húrokat előírt rendben, rendezetten kell megszólaltatni (akkord), az egyes hangok között viszony egyszerre hierarchikus és mellérendelő, amennyiben egy-egy hangzás elérése mindig feltételez domináns hangot, de a hangzás teljességéhez - a

---

⁷ Terjedelmi okok miatt nem vállalkozhatok arra, hogy bemutassam a mitológia, majd a filozófia társadalomszervező, poliszt működtető (még hozzá teleologikusan működtető) szerepét az ókori Hellaszban, ez egy másik, még megírásra váró dolgozat feladata lesz.

harmónia eléréséhez -, minden hangra szükség van. Véleményem szerint itt tehát nem egyszerűen a demokrácia zenei (egy hangszerben megjelenő) megnyilvánulásáról beszélhetünk, hanem annak egy speciális formája az amiről szó van akkor, amikor a görög mitológia/filozófia a lant elsőbbségét hangsúlyozza. Ennek politikaelméleti megfogalmazása Platón műve, *Az állam*. Az állam társadalmi-politikai viszonyai hierarchikusak (kézművesek, földművesek - örök - filozófusok), az egyes osztályok (szintek) ugyanakkor egymásra utaltak, egyik sem nélkülözhető. Az állam/a közösség létének biztosítása elképzelhetetlen valamelyik osztály nélkül, csak közös munkálkodásuk eredményezheti a köz javát. Így kerülhet előtérbe a harmónia, mint a szintek eredményes együttműködésének feltétele, amely harmóniának az alapja a közösség érdekének állandó érvényesítése a részérdekekkel szemben. Felmerülhet az ellenvetés, hogy meglettük ugyan a hierarchiát és az egyenlőséget valamilyen formában biztosító 'mindenkinek a munkájára szükség van' tételt is, de elveszítettük a demokráciát: korábban azt állítottuk, hogy a sok hang által uralt zene demokratikus (a demokrácia speciális formájáról beszéltünk mint politikai megfelelőről), de demokratikus működésnek a Platón által leírt államalakulatban nyomát sem találjuk. E lehetséges ellenvetésre válaszolva először is szeretném egyértelművé tenni, hogy a hierarchia nem zárja ki a demokratikus működést, hierarchia és demokrácia nem egymás alternatívái. Sőt a demokratikus politikai rendszer is, mint ahogy bármelyik államberendezkedés szükségképpen feltételez valamiféle (a milyenség lehet eltérő) hierarchiát a politikai közösség tagjai között. Ez most maradjon egy axiomatikus kijelentés, mivel a tétel bizonyítása jelen keretek között nem áll szándékomban.

Nos milyen mechanizmus biztosítja esetünkben az állam demokratikus működését? A platóni államban a hierarchián való mozgás lehetősége az ami biztosítja a rendszer demokratikus működését. A rátermettek kiemelkedhetnek, kiválhatnak osztályukból, hogy filozófussá legyenek, ugyanakkor aki ma filozófus nem biztos, hogy holnap is az lesz még. Az elkülönült szintek nem merev kasztok⁸ lehetőség van az átjárásra. A

---

⁸ "... általában önmagatokhoz hasonló ivadékot fogtok létrehozni; de az is megeshetik, hogy az aranyból esetleg ezüst- vagy az ezüsből aranyivadék származik, és így tovább a többiekénél is, egyik a másiktól ..." Platón: *Összes művei II*, 223. o. *Az állam / Három emberfajta* - Európa· Budapest, 1984

felfelé való mozgás, a hierarchia csúcsára kerülés (domináns hang) útja a filozófussá válás (gondolkodás), méghozzá - mivel a filozófusok között is hierarchiát hoz létre a végzett munka 'jóságának' mértéke - a legjobbnak lenni a filozófusok között.

Hogy rövidebbre fogjam mondandómat, most eltekintek a síp és a türannisz ilyen részletes megfeleltetésétől, csak arra hívnám fel a figyelmet, hogy a türannisz, mint kormányzati forma jelentős hasonlóságot mutat a keleti birodalmak (Perzsia, Egyiptom, stb.) államberendezkedéséhez. Ezen hasonlóságok alapján talán megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy míg 'belpolitikailag' a platóni értelemben vett demokratikus állam⁹ és a türannisz ellentéte, illetve értékelése fejeződik ki a lant és a síp versengésében, addig 'külpolitikailag' a keleti birodalmak hatalomgyakorlási logikája, a birodalmi logika/hagyomány és a görög városállam hatalomgyakorlási technikája, a demokrácia (a görög hagyomány) szembenállását jeleníti meg mindkét történet. (A türannisz a keleti/birodalmi hagyomány megjelenési formája a görög világban.)

Az elemzést tovább folytatva azt is meg kell vizsgálnunk, hogy mit fejez ki Marsyas lázadása Apollón uralma ellen, mit jelent az istennel való versengés, azaz a lant és a síp versengése, a rendszeren (demokrácián) belül. Hogyan és miért kerül szembe a polisz közösségével az egyén. Eddigi eredményeinket felhasználva vegyük szemügyre újra történeteinket.

A két életforma, amely verseng egymással a következő:

- a vidéki, állattenyésztő: a pásztor
- a városi, földművelő, iparos, kereskedő: a városlakó.

Míg az utóbbi része a Polisznak, melynek politikai rendszerét Apollón jeleníti meg, illetve a lant, addig az előbbi, a pásztor önmaga ura, nem kapcsolódik szervesen a közösséghez, független attól. Nemcsak azok a tények mutatják meg, hogy a síp egyértelműen a pásztorra mint olyanra: Marsyas, a keleti pásztor (ez nem jelenti azt, hogy ugyanakkor ne utalhatna a keleti zenére - perzsák - is és mindarra, ami ebből következik) utal, amelyek szerint a síp a pásztorok hangszer volt - többek között a

---

⁹ Az arisztotelészi politeia fogalom ennek lesz meghaladása a megszüntetve megőrzés értelmében.

görögségnél is -, és Pán a pásztor isten legfőbb zeneszerszáma, hanem az is, hogy az elemzésben megmutatott hatalomgyakorlási mechanizmus, amely a síphoz kötődik tulajdonképpen adott, ha az ember egyedül él (a kecskéivel) és a saját maga ura.

Hogyan kerül ellentétbe a város a pásztorral - a vidékkel -, miért nincs helye a síp zenéjének az államban és hogy jön mindehhez a türannisz?

Nos az ellentét könnyen kimutatható és belátható. Egyfelől a terjeszkedő város - gyarmatok - törvényszerűen ellentétbe kerül a vidéket 'birtokló', nyáját terelő pásztorral, a terjeszkedés pedig kényszer az ókori poliszok világában lásd Athén példáját. De a polisz és a pásztor ellentéte ennél is mélyebben gyökeredzik. Ahhoz, hogy "helyesen" láthassuk ezt a viszonyt vessünk egy pillantást a görög városállamok mezőgazdasági-élelmezési helyzetére. Athén példája igen szemléletes és elégséges is hiszen Polányi szerint általánosítható¹⁰. Athén gabonaszükségletének (elsősorban búza) túlnyomó részét importálni kényszerült: "... az importált és a hazai gabona aránya 6:1 ..." ¹¹. Mivel a város élelmezése a legfőbb politikai ügy, így nem arra a következtetésre juthatunk, hogy a közösség érdeke az volt, hogy minden művelésre alkalmas földterületen földművelés folyjék, azaz gabonát termesszenek, csökkentve ezzel a polisz gabonaimportra utaltságát. A nyáját terelő, annak legelőt kereső pásztor érdekei nyilvánvalóan mások, a konfliktus elkerülhetetlen, ha nem is állandó. Másfelől ezen "kiszorítási effektuson" túl magatartásformák, sőt normák - törvények - feszülnek egymásnak. A poliszbeli polgár a norma szerint, és többnyire a gyakorlatban is, a közösség javát helyezi előtérbe, a köz érdeke számára mindenképp felett áll. A városlakó természetesen politikai lény - a Polisz ügyeivel való foglalatzkodás -, a törvény uralma alatt él. Vele szemben a pásztor a maga ura, csak saját érdekei vezérlik, nem kapcsolódik semmilyen közösséghez. Amíg ez a magatartásforma megmarad a város falain kívül addig nem jelent veszélyt a közösségre nézve, a konfliktus megmarad a terjeszkedő város és a szabad földterületet igénylő pásztor szintjén. Ha azonban a városlakó "elpásztorosodik", azaz viselkedése, tevékenysége, stb. hasonlatossá válik a

---

¹⁰ Polányi Károly *Kereskedelem, piacok és pénz az ókori Görögországban* 199-200. o.

¹¹ Polányi Károly *Kereskedelem, piacok és pénz az ókori Görögországban* 202. o.

pásztoréhoz, az a Poliszra nézve negatív következményekkel jár, esetleg lázadáshoz (forradalomhoz) és/vagy türanniszhoz vezethet. Ahol a közösség érdeke a legfőbb törvény, akkor az egyéni célok és érdekek csak ennek alárendelten valósulhatnak meg. Ha a városlakó polgár, akárcsak a pásztor, a saját céljait és érdekeit tartja a legfontosabbnak, mindenképp felett állónak, akkor ez már önmagában is lázadás a legfőbb törvény, a közösség ellen. Mivel a közösség a közösségi

célok elsőbbségét alkalmazza politikai gyakorlatában, így az egyéni célok érvényesítése csupán a hatalom megszerzésével válik lehetővé, ez pedig már nyílt lázadás, forradalom, csak éppen nem a köz javáért, hanem önérdéktől vezérelve. A lázadás eredménye pedig a türannisz, ahol a hatalomgyakorló, miután megszerezte a kizárólagos politikai hatalmat, a közösség javát már csak annyiban kénytelen figyelembe venni, amennyiben hatalmon maradásának ez szükséges feltétele, ezen túlmenően egyéni érdekeit, céljait követi¹² - a nyáj "pásztorává" válik.

Nem kérdéses, hogy a Polisz, illetve a városállam politikai elméletét megfogalmazó gondolkodó, mindent elkövet azért, hogy kirekessze az államból azt a magatartásformát, amelynek veszélyes következményei a legfőbb törvény uralmának megszűnését eredményeznék. Ezért (nem pusztán a keleti, birodalmi hagyománnyal szemben), jelentheti és jelenti ki Platón, hogy a sípnek nincs helye a városfalakon, az államon belül.

A mítosz ugyanezt fogalmazza meg: nem lehet az isteni fensőbbiség (a legfőbb törvény, azaz a közösség) ellen büntetlenül lázadni, egyéni ambícióinkat - a vagyon, a dicsőség, a hírnév iránt -, mindenképp elé helyezni.

A lant győztesen kerül ki a versengésből, Apollón megnyúzza vakmerő és balga kihívóját, az istenek pedig ránc kacsintanak az Olümposzról: értjük egymást.

---

¹² Lásd Arisztotelész *Politika*: a jó hatalomgyakorló (a jó állam) a közösség érdekeit tartja szem előtt.

A magyarországi rendszerváltás

körvezető: Andor László

A szakmai műhelyek, körök közötti kommunikáció fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Ez a rovat egy újabb lehetőség, a megismerés egyik helyszíne. Hagyományt szeretnénk teremteni írtuk az előző számban, de ne feledjétek: rajtatok múlik sikerül-e! Egy kör bemutatkozik. Megmutatja magát a kollégium felé: vagyunk, dolgozunk, itt az eredmény - láthatjátok, egyetérthettek, vitatathatjátok. Íme!

a szerkesztők

Hegyesi Béla:

A rendszerváltás külső okairól

Bevezetés

A kurzus a rendszerváltozás nemzetközi politikai és gazdasági hátterét vizsgálta. Elemeztük a világpolitika alakulását a 80-as években, különös tekintettel a kétpólusú világrend felbomlására. Megpróbáltuk összevetni a kelet-európai folyamatokat a harmadik világban bekövetkezett változásokkal, és ez alapján megvonni a rendszerváltás mérlegét, részletezve az átalakuló országok esélyeit az ezredforduló időszakában.

A kurzus egyik célja volt belátni, hogy a kelet-európai tömb átalakulása nem annyira belső erők tevékenységének, mint inkább a világgazdasági- világpolitikai helyzet megváltozásának eredménye, és a végbement változások sokkal inkább gazdasági törvényszerűségek érvényesülései, mint politikai mozgalmak sikerei. A régió átalakulására a rendszerváltás kifejezést használni bizonyos szempontból indokolatlan, hiszen a váltás szó tudatosságot, egy kitűzött cél felé törekvést jelöl, míg a térség esetében sokkal inkább beszélhetünk útkeresésről, a nagyhatalmi struktúraváltozáshoz való igazodásról.

Az alábbiakban megpróbálom néhány érveléssel alátámasztani, a globális folyamatoktól való függés tételét, támaszkodva a kurzus során feldolgozott irodalomra, és a foglalkozásokon elhangzottakra.

1. Világgazdasági ciklusok

Az adósságválság szerepe a keleti blokk gazdasági ellehetetlenülésében vitathatatlan. A feladat (inkább annak a bemutatása, hogy) így annak bemutatására korlátozódik, miért volt szükségszerű az adósságválság kialakulása.

Wiener György írása szerint az ok a tőkés világgazdaságra jellemző félévszázados lefutású Kondratyev-ciklusokban keresendő. Ezen hullámok két jól elhatárolható szakaszból állnak. Egy felfelé ívelő "A" periódusból, melyet a gyors gazdasági növekedés, a jelentős felhalmozás, és a világkereskedelem növekedése jellemez, és egy hanyatló "B" periódusból, amikor a növekedés lelassul, a felhalmozás visszaesik, és a világkereskedelem is mérsékeltebb ütemben nő. A gazdaságtörténet ismerői az elméletet igazolandó eddig négy ilyen ciklust számoltak meg. A jelenleg is tartó negyedik 1947-48 táján kezdődött, és az első olajárrobbanáskor fordult hanyatló szakaszába. E fázis kilencedik évére, 1982-re fejlődött ki az a világméretű adósságválság, amely során az adósságállomány 1987-ig 1170 milliárd dollárra nőtt, és amely a világ országainak több mint felét érinti.

A Kondratyev-ciklusok okaira még nem sikerült kielégítő magyarázatot találni, ám a hanyatló "B" fázis, és az adósságválság közti összefüggések jól kimutathatóak, hiszen az utóbbi minden eddigi ciklus leszálló ágának kísérő jelensége volt. Az összefüggés alapját a tőkés gazdaság túlkínálati jellege képezi. A piac bővülése a ciklus fordulópontja környékén lelassul, ami az értékesítést mind nehezebbé teszi, és érthetően a közepesen fejlett és az elmaradott országok felé fordítja az "A" periódusban felhalmozott vagyonnak megnyugtató helyet kereső tőkésosztály figyelmét. Mindkét oldal számára kedvező megoldás hitelek nyújtása, hiszen így hosszú időre piac teremődik a bővülő kibocsátás értékesítésére. A félperiféria és a periféria országai szívesen fogadják e hiteleket, de visszafizetésükre nincs esélyük, mert exportjukat akadályozzák az amúgy is túlkínálatos centrumországok. A kölcsönök

visszafizetése tehát csak újabb hitelek felvételével történhet - a válság e szakaszában újabb kölcsönöket már csak kamatfizetés és törlesztés céljából vesznek fel.

A legfőbb ok amiért a félperiféria és a periféria országai elfogadják a hiteleket az, hogy így próbálnak tenni valamit elmaradottságuk leküzdéséért. E nemes célon túl azonban vannak gazdasági automatizmusok is, amelyek a hitelfelvételek felé terelik őket. A közepesen fejlett országok szinte minden esetben a folyó fizetési mérleg hiányával küzdenek, termelésük importigényessége, és az ezt nem kompenzáló exportszint folytán. Ez a hiány megköveteli külső erőforrások bevonását, ami tőkés berendezkedésű fejlődő országok esetén történhet működő tőke bevonása útján - hazai vállalatok külföldi tulajdonba adása révén-, vagy bér-, és profit hazautalásokkal. Az államszocialista gazdaságok azonban az állami tulajdon dominanciája miatt - vagyis alapvetően politikai okokból -, kizárólag hitelek felvételével tömhatték be a folyó fizetési mérlegen támadt rést. A fentiek okozzák azt a már csak látszólagos ellentmondást, hogy Görögország, amelynek exportja folyamatosan fele volt behozatalának sokkal kevésbé adósodott el, mint Magyarország, amely pedig bizonyos időszakokban exportaktívummal büszkélkedhetett. Ezekben az években indult el az a folyamat amit napjainkban a "közép-kelet-európai országok latin-amerikanizálódása" kifejezéssel illetnek, vagyis hogy az eladósodás a termelési szint, a beruházások, és a reálbérek rohamos csökkenését váltja ki. Ez megszüntette a régió felzárkózásának lehetőségét, sőt az alapján, hogy hogyan változott Magyarország helye az európai országok egy főre jutó GDP szerinti rangsorolásában 1937-et, 1973-at és 1980-at tekintve, a megindult pozitív folyamatok visszafordulásáról lehet beszélni.

El kívánom kerülni annak látszatát, hogy a kelet-európai tömb kudarcában főszerepet játszó adósságválság kizárólag a tőkés gazdasági rend expanziókényszerének volt folyománya. Ezért felvillantánék néhány olyan, az államszocialista gazdálkodás lényegéből fakadó momentumot, amelyek szintén a rendszer működésképtelenségének irányába mutattak, fenntartva, hogy ezen tényezők bár rendkívül fontos, mégis csupán másodlagos jelentőséggel bírtak a világgazdasági jelenségekhez képest.

A legfontosabbnak elfogadott ilyen ok az állandó túlkereslet - gondoljunk arra, hogy Kornai János *Hiány* címmel írja meg a szocialista gazdaság legátfogóbb bírálatát -, ami

általában jellemezte azon országokat, ahol az állami tulajdon dominált. Ez a túlkereslet készítette a vállalati és a gazdasági vezetést arra, hogy a szükségesnél nagyobb tartalékokról, inputkészletről gondoskodjanak, ami importtöbbletet - eladósodást eredményezett.

A másik fontos tényező, hogy a közepes fejlettségi szint, és az állandó túlkereslet mellett, hogy a tárgyalt régió gazdaságai a 60-as évekig erőforrástartalékaik jelentős részét felélték, hiszen a gazdaság háború utáni helyreállítását jóformán külső segítség nélkül vitték véghez. A tartalékok a normálisnál gyorsabb ütemű felhasználása visszavezethető a technikai fejlődés lassúságára is, ami leginkább két okkal magyarázható. Egyrészt a már említett túlkereslet a gazdálkodó szervezetek döntéshozatalában a beszerzés kényszerűen nagyobb hangsúlyt kapott a korszerűsítésnél. Másrészt a tulajdonszerkezet megváltozásával megszűnt a kapitalizmusban működő mechanizmus, amely a technika rendszeres megújítására készíteti a vállalkozókat.

*

Szikszai Szabolcs:

Magyarországi események a II. világháború után

....

Fontos ezzel párhuzamosan említést tenni arról is, hogy 1970-ben, Willy Brandt vezetésével önálló német külpolitika vette kezdetét. Ezt jelezte a Lengyelországba tett látogatása, ahol jelképesen leborult az Ismeretlen katona sírja előtt. Ez NSZK kelet-európai terjeszkedését vetítette előre, ami hamarosan azt eredményezte, hogy ez a térség lett Nyugat-Németország egyik legnagyobb piaca. Mindezt Brezsnyev alapvetően kooperatív magatartása és USA-nak az egyéb elfoglaltságai és megváltozott

külpolitikája¹³ tették lehetővé. A német külpolitika megváltozott irányultságának legfényesebb bizonyítéka az NSZK és a Szovjetunió között épített gázvezeték.

Magyarország esetében a fentebb leírt folyamat az *eladósodás* kezdetét jelentette, ami közvetve vagy közvetetten, tulajdonképpen minden tekintetben máig meghatározza az ország vezetésének mozgásterét. Az alábbi két táblázat mintegy előzetesként szolgál az ezután következő folyamatok kifejtéséhez.

8. táblázat. *A nemzeti jövedelem termelésének és felhasználásának alakulása az 1970-es években.*¹⁴

	Folyó áras GDP (Mrd Ft)	A belföldi felhasználás
1973	354,5	334,9
1974	368,7	388,6
1975	394,0	429,6
1976	432,3	454,7
1977	476,0	501,8
1978	513,1	570,1
1979	554,3	577,7
1980	582,9	598,5

A belföldi felhasználás GDP-t egyre inkább meghaladó szintjének fenntartása az életszínvonal legalábbis szinten tartása miatt elengedhetetlen volt, azonban csak jelentős külföldi hitelfelvétellel volt lehetséges. Ennek alakulását szemlélteti az alábbi táblázat.

---

¹³ Háború Vietnam-ban, Nixon nemzetközi szerepvállalást csökkentő törekvései, sikertelen deflációs kísérletek, árbérstop, a nemzetközi pénzügyi rendszer válsága.

¹⁴ Forrás: Balogh, Gergely, Izsák, Jakab, Pritz, Romsics (1986).

EGY KÖR BEMUTATKOZIK

9. táblázat. A külkereskedelmi egyenleg, a külföldi adósság és a nemzetközi tartalékok alakulása millió dollárban (1970-1986)¹⁵:

	Külkereskedelmi egyenleg	Nettó adósságállomány	Nemzetközi tartalékok
1970	-77	424	-
1971	-218	694	615
1972	-59	852	790
1973	109	846	1181
1974	-426	1381	1434
1975	-292	1925	1492
1976	-176	2267	1457
1977	-359	2870	1530
1978	-782	4461	2053
1979	-167	5016	2127
1980	276	5388	2446
1981	445	5474	2005
1982	766	4943	1233
1983	877	4594	1863
1984	1236	4083	2556
1985	295	5018	3543
1986	-540	7790	3639

5. Stabilizációk

Mindez gazdasági egyensúlybomlásokat és az ezeket követő stabilizációs intézkedések sorozatát hozta magával. Az *első* komolyabb megingás az 1976-77-es esztendőben következett be a kereskedelmi mérleg folyamatos romlásával és az adósságállomány

---

¹⁵ Forrás: Figyelő, 1989. október 12. 4. old.

jelentős megugrásával. A vezetésben ez komoly hatalmi harcokat váltott ki, melynek során végül is a piaci reformok támogatói kerekedtek felül a keményvonalasok - mint Biszku Béla - ellenében. 1978-tól Havasi Ferenc, a gazdaságpolitikáért felelős KB-titkár és Marjai József, az újonnan kinevezett miniszterelnök-helyettes áremeléseket, és "kézi vezérlést"¹⁶ vezetett be, s előkészítette a pénzügyi rendszer reformját.

Hamarosan jött azonban a második hullám az 1980-81-es második olajválság kirobbanásával. Ekkor ugyanis megugrottak a kamatlábak, s Magyarország nem tudta kihasználni a kölcsönfelvételi lehetőségeit. Az "orosz védőernyő"¹⁷ elve Kelet-Európa felett szintén ekkor rendült meg a lengyelországi szükségállapot kihirdetésével - mely a *harmadik jelentős sokkot jelentette a blokkban* -, s a lengyel államadósság londoni átütemezésével. (Egy év múlva vette kezdetét a nemzetközi adósságválság is Mexikó fizetéseképtelenségének a bejelentésével.) A fizetéseképtelenségtől való félelemben Magyarország a Szovjetunió kényszerű beleegyezésével csatlakozott 1982 nyarán a Világbankhoz és az IMF-hez. Ekkor lépett a *második fázisába* a Szovjetuniótól történő elszakadás és a nyugathoz való közeledés folyamata.

A csatlakozást szervezeti reformok is követték, melyek mintegy megkísérelték belpolitikailag kompenzálni a külpolitikai helyzet szorítását.¹⁸ A vezetés engedélyezte kisvállalkozások (PJT, VGМК) szerveződését, valamint bevezette az ötnapos munkahetet.

1983-84-ben javult a helyzet, megállt az eladósodás, Marjait pedig - az MNB vezetőivel egyetemben - kitüntették. 1985 azonban ismét a csalódások éve volt. A fogyasztási láz miatt ugyanis a külkereskedelmi mérleg jelentős mértékben romlott. A dollár esése miatt pedig hatalmas árfolyamveszteség keletkezett az MNB-nél abból,

---

¹⁶ Ez lényegében az importlisták kihúzigatását jelentette.

¹⁷ Hús-gabona-olaj egyezmény, mely alapvetően éves bázisú barterkereskedelemre épült, ahol az egyenleget az év végén dollárban rendezték.

hogy az adósságaink márkában és jenben voltak, a tartalékaink pedig dollárban. Mindehhez járult még a makrogazdasági mutatók romlása. Mivel mindez 1986-ban folytatódott, a vezetők felelősök megtalálását tűzték ki célul. Mindennek nagy lendületet adott az is, hogy a két nagyhatalom közti leszerelési tárgyalások - nem utolsósorban az 1985-ben főtitkárrá választott Gorbacsov erőfeszítései eredményeként - új szakaszukba léptek. Ekkor menesztették többek között Hetényi István pénzügyminisztert, akinek a helyét Medgyesi Péter foglalta el.

1987-ben - a szovjet glasznosztj és peresztrojka, valamint a kínai reformok meghirdetésével egy időben - kezdetét vette tehát a kilenc éven belül *második* stabilizációs csomag. Ennek gerincét a Grósz Károly miniszterelnök által meghirdetett hároméves munkaprogram, a bankreform és a növekedés visszafogása adta, melyet Németh Miklós, az akkori gazdaságpolitikáért felelős KB-titkár felügyelt. Ezt követte 1988-ban az adóreform, majd a tulajdonreform előkészítése. Mindezt a "szocialista piacgazdaság" megteremtésének jelszava alatt vitték végbe. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető az enyhülő belpolitikai légkört kihasználó új társadalmi szervezetek megalakulása: 1987-ban az MDF, majd 1988-ban a Fidesz és a TDDSZ¹⁹. Az eladósodást 1988-ban sikerült megállítani. Az elindított társadalmi folyamatokat viszont annál kevésbé sikerült kordában tartani.

1989-ben összeomlott a tömb. A baltikumi lázadás, a Tiannamen téri vérfürdő, a Szolidaritás lengyelországi kormányra jutása, s az egész Kelet-Európára kiterjedő forradalmi hullám megteremtette a hátteret a politikai rendszerváltáshoz. Megtartották a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokat, s az MSZMP XIV. kongresszusán feloszlatta magát.

---

¹⁸ Ez a mechanizmus innentől fogva jól nyomon követhető.

¹⁹ Az SZDSZ elődje.

Krónika 1996. március - szeptember

1996. március 11. nőnap ünnepség - „csuda buli”

március 18. vettünk csocsót

március 21. TEKE bajnokság a TEK hét alkalmából

március 23. vízvezeték szerelés a 25-ösben

március 26. előadás - Kerekes Sándor: Vállalat és technika

március 31-április 4. TEK-HÉT „15 éves a TEK”

beszélgetés a régi időkről, résztvevők: Hild Márta, Juhász János,

Durucskó Mihály, Andor László

Hovorka János a munkavállalói tulajdonlásról

Andor László az adósságválságról

Artner Annamária az IMF politikájáról

Trautmann László és Sugár András a feketegazdaságról

Jelen Tibor a magyar vállalatokról

Vígh László a keynesi elméletről

Hild Márta a marxi elméletről

Bozsik Sándor a bankkonszolidációról

Lukács Marianna az egészségbiztosításról

Lascsik Attila a privatizációról

Banyár József az életbiztosításról

és buli a Csengeryben

április 2. TEK - Akadémia : múzeumlátogatás, A rádió aranykora

április 19. Szalai Erzsébetnél Matheika Zoltán beszélt a bolsevizmusról

április 20-21. Körtvélyespusztán társadalmi munkáztunk

április 23. Makó Csaba előadása a munkaszervezet változásairól

április 27-28. felvételi tábor Körtvélyespusztán

április 29-május 2. felvételi beszélgetések (közben néhányan - Andor Laci jóvoltából - rövid látogatást tettek Párizsban)

április 30. Kapitány Gábor előadása az értelmiségről

május 6. Kollégiumi Gyűlés döntött arról, hogy ki legyen TEK-es a jelentkezők közül; a Társadalomelméleti Kollégium tagjai lettek: Antal Dániel, Bálint Viktor, Benedek Zsolt, Csorba Gergely, Gedeon Béla, Hanniker Sára, Horváth Annamária, Ilyés Enikő, Inotai Balázs, Kiss Nóra Judit, Kővári Gábor, Ördög László, Pokol Gábor, Révész Éva, Simonovits Zsófi, Szabó Adrienn, Szűcs András, Tanyi Attila, Török Anita, Vargha Zsuzsa

május 7. Nyíri Kristóf előadása az első, a második és a ... szóbeliségről

május 12. kettős csapás a TEK-re: ellopták a videómagnót és Büttl Feri kocsiját

május 17. az újonnan felvettek köszöntése (virág és egyebek)

május 20. a végzősök búcsúztatása, akik búcsúztak: Baboss Csaba, Bugovics Norbert, Choma András, Hargitai Kata, Klauz Móni, Molnár Emília, Nemesics Róbert, Sólyom Béla, Tóth András, Turján Bea,

illetve akik bár búcsúztak, de nem teljesen úgy gondolták: Magi István, Varga Edit, Varga Móni, Zalatnay Judit

május 23. kezdetét veszi a csocsóbajnokság

május 29-30. Értékelő Gyűlés Szentendrén, amelynek eredménye többek között, hogy a TEK igazgatója továbbra is Andor László, Huszár Gábort Fülöp Péter váltotta fel a nevelőtanári poszton, Seniornak pedig Kemény Vagyim, Kocsis Viktória, Matheika Zoltán és Szajp Szabolcs lett megválasztva a 96/97-es tanévre, Bognár Tibor kilépett a kollégiumból

augusztus 22-28. TEK Nyári Tábor Boldogkőváralján

Földes György előadásának címe "A baloldali politika két rendszer között" volt

Bozsik Sándor a lakáshitelekről

Fekete László a társadalomfilozófiai képzési programról

Trautmann - Sugár a fekete gazdaságról

beszélgetés a polgármesterrel

Kollégiumi Gyűlés

körök, mindent vagy semmit vetélkedő, koncert, borkóstolás, meg ami ilyenkor lenni szokott

KRÓNKA

ja, és ki kellett rabolni a közértet

szeptember 8. kezdődik az új évad, mindenki lelkes és szép

szeptember 17. Veress József nyitóelőadása a magyar gazdaságról

elsős körök bemutatkozása, diavetítés Indiáról,

indiai konyha - konyhafőnök: Kiss Károly

szeptember ?? tanévkezdő Kollégiumi Gyűlés

október 2. Vagyim első orosz teaháza

október 4-6. Szerencsi Andris vezénylete alatt kirándulás Egerbe

(micsoda éjszaka volt!)

október 9. kezdetét veszi a TEK-es filmklub a Blue Boxban, Ozsó és Anna szervezte meg nekünk

első film: Duvivier: *Pánik*

október 12. KFT koncert a Budapest Sportcsarnokban, ott volt a koli színe-java

október 15. Balogh András előadása a magyar külpolitika prioritásairól

október 16. már megint moziba megyünk, ezúttal a Trainspottingot nézzük meg

Ozsót alig lehetett beilleszteni a naptárba, pedig nagyon szerette volna, hogy sokat szerepeljen, hát legyen: Oláh Zsolt velünk volt egész évben és ennek mi nagyon örültünk

A
Társadalomelméleti Kollégium
1996. évi
támogatói:

BKTE ALAPÍTVÁNY
MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG
PRO RENOVANDA CULTURA HUNGARIAE ALAPÍTVÁNY
SOROS ALAPÍTVÁNY

TÁMOGATÁSUKAT KÖSZÖNJÜK!

FORDULAT 1996 Nyár

A BKE Társadalomelméleti Kollégiumának
folyóirata

Felelős szerkesztő: Büttl Ferenc, Firlé Réka

Fedőlapterv: Szatmári György

Felelős kiadó: Andor László

Készült a Műegyetemi Kiadó nyomdájában

100 példányban

Tanszégdlet, kereskedelmi forgalomba nem hozható

